

Lektorský posudek doktorské disertační práce
Petra Macka, *Teismus Charlese Hartshorna*

S nepředstíraným nadšením jsem četl široce založenou disertační práci kolegy Petra Macka. Vrátila mě do dob mých studií v polovině padesátých let. Tehdy Harvard již podlehl bezduchému britskému „logickému pozitivismu“ podle A. J. Ayera a jen Yale, kde jsem tehdy studoval, odolával pozitivistickému primitivismu jako oáza té „metafyzické“ filosofie, která usiluje o řešení problémů vycházejících ze života. Byl to filosofický svět určený jmény jako Berďajev, Whitehead, Anders Nygren, Brand Blansahrd, bratří Niebuhrové, Paul Weiss, George Lindbeck - svět filosofů usilujících o pochopení smyslu všeho jako celku. To je dnes svět zapomenutý – a filosofie se jen obtížně zotavuje z půl století pozitivistického ochromení.

Za veliký přínos tohoto souboru prací prof. Petra Macka považuji i to, že alespoň v náznaku a náčrtu zaplňuje tuto mezeru v naší filosofické paměti. Je to mezera, kterou považuji za zcela zásadní. Západní myšlení jako by zcela ovládli dědici Parmenidovi, jejichž výchozím pojetím reality je *bytí*. Vytratil se z něj postřeh Heraklitův, že základní skutečnost je dynamická – *stávání* či *dění*, v angličtině *becoming* – na rozdíl od staticky pojatého *bytí* či *being*.

Protože jde o reflexi autorovy celoživotní práce, tato disertace má široký záběr, ne jen jako studie jednoho myslitele, nýbrž jako studie určitého filosofického přístupu, v angličtině označovaného jako *process philosophy*, v češtině jako *filosofie dění*. (Osobně považuji označení „procesuální filosofie“ za krajně nešťastné a zavádějící; ač autor mu občas propadá; pro naše účely budiž to *filosofie dění*.)

Svou práci autor otevírá kapitolou ze dvou esejů. První je podrobným úvodem do myšlení Alfreda North Whiteheada, kterého osobně považuji za nejvýznamnějšího myslitele XX. století. Čerpá především z Whiteheadovy definitivní práce, *Process and Reality* čili *Dění a skutečnost* a z neméně důležité práce Whiteheadových pozdějších let, *Adventures of Ideas*. Tuto stať považuji za zdaleka nejlepší stručný úvod do Whiteheadova myšlení v češtině. Autor představuje čtenáři řadu stěžejních bytí poněkud idiosynkratických pojmů z Whiteheadova slovníku, avšak nezabředává se do nich. Poskytuje čtenáři

rámcové porozumění filosofie dění. Doporučuji jako povinnou četbu pro studenty novodobé filosofie!

Ke své studii A.N.Whiteheada autor připojuje *anticipando* obdobnou studii svého vlastního námětu, myšlení Charlese Hartshorna, který – spolu s přítelem a současníkem Frederickem Ferré: oba jsme navštěvovali semináře Paula Weisse – představoval americkou složku filosofie dění. Z Hartshorna si jeho žáci většinou odnášeli silné přesvědčení, že metafyzické pravdy musí vyjadřovat způsob života, ač jeho vlastní důraz byl výrazněji metafyzický, s důrazem na potřebu jednoty, bez níž by nebyl než zmatek. Bůh je zároveň vyjádřením a zárukou této jednoty.

Kdyby se autor omezil na tyto dvě studie, o Whiteheadovi a Hartshornovi, byla by to sice poněkud stručná, leč zásadně dostačující doktorská disertace. Autor tu prokázal, že veskrze pochopil podstatu *filosofie dění*, která silně ovlivnila i mě.

Jenže tu již zcela zanedbávám svůj recensentský úkol v nadšení nad autorovým hlubokým porozuměním a tlumočením filosofie dění. Tedy zpět k práci k disertační práci profesora a zde kandidáta Petra Macka:

Po první části se autor ve druhé části obrací k vlastnímu námětu své práce, k teismu Charlese Hartshorna. V Americe své doby se Hartshorne nevyhnutelně ocitl mezi tradiční teologií, pro kterou si teologický výklad zachovával určitý popisný prvek (spojenou s protestantskými církvemi) – pro nás ji ztělesňoval R.F. Tennant - a novými „neortodoxními“ proudy, pro které měl teologický výklad především symbolickou (Tillich!) či metaforickou hodnotu (a které oslovovaly především mladší věřící, často mimo určitou denominaci.)

Autor tu sleduje Harthorna, jak hledá cestu mezi oběma sklony pečlivým vyrovnáváním se s celou neuvěřitelně širokou škálou soudobých myslitelů, od tradicionalistů až po Karla Bartla či Paula Tillicha. Zdůrazňuje přitom důležitost dvou důrazů, ne vždy propojovaných – prožívané skutečnosti víry na jedné straně a tradičně teologického rozboru, který Hartshorne nachází zvláště v tradičním „argumentu“ z nutnosti Boží skutečnosti. Zás je tu dvojí prvek: úsilí nerozloučit se zcela s tradicí a zároveň neztratit dotek s novým vývojem. Jak Hartshorne slučuje svůj tradicionalismus s teologií, která je údajně *teologií dění* (*process theology*) ovšem není zcela jasné ani samotnému Hartshornovi. Snad již rozdíl

mezi tradičním ontologickým argumentem o boží *existenci* a Hartshornovým výkladem boží *skutečnosti* naznačuje posun od tradice ke zkušenosti.

Ve třetí části se autor zabývá vztahem Hartshornova myšlení k základním referenčním autorům systematické teologie, k Anselmovu „ontologickému“ argumentu z boží nutnosti, pak k Akvinskému, k Tillichovi a k Barthovi. I tu autor pečlivě referuje o textech svých autorů, nikdy si nedovoluje vlastní spekulaci. Věrně se drží Anselmových a Tomášových textů, pak textů Barthových a Tillichových. Autorova intimní znalost těchto teologů je imponující. Jako obvykle, autor poskytuje čtenáři věrný, jasný referát o výborně volených textech. Tohoto čtenáře poněkud jen zaráží autorova zjevná zdrženlivost ve vyjadřování vlastního úsudku o předloženém materiálu. Snad je to úctou k textu, leč vzhledem k rozsáhlým znalostem a schopnostem tohoto kandidáta toho trochu lituji, že se tak svědomitě začleňuje do úlohy referenta.

Jako snad nejzajímavější z celé práce i připadá část čtvrtá, ve které se autor obrací za referentství k výkladu *teologie dění* (zde již celkem soustavně nazývané *procesuální teologií*.) Základy pro tuto část položil autor již v předchozích částech, když hovořil o Hartshornově teologii obecně. Pro Hartshornovy mladší posluchače, k nimž jsem tehdy patřil, představovala obtížný oříšek. Byla tradiční, snad až s nádechem fundamentalismu. Hartshorne trval na jednoznačném významu teologických pojmů – snad ovlivněn svým soustavným byt' zřídka opěťovaným úsilím o dialog s tehdejší britskou filosofií – a velmi opatrně přistupoval k symbolickým výkladům Tillichova stříhu, s nimiž jsem se tehdy ztotožňoval. Hartshorne byl věrným členem své církve – byl blíže Barthovi a jeho *teologii církevní dogmatiky* než Tillichově teologovi frontových zážitků. Přesto Hartshornova teologie se povětšinou vyhnula skluzu do Barthovy doktrinární uzavřenosti. Pro mě osobně šel snad nejschůdnější výklad Hartshornovy posice přes americký personalismus Borden Parkera Bowna a Edgara Sheffielda Brightmana, o němž se autor nezmiňuje. (Za užitečný zkratkový zdroj považuji Francis J. McConnella, *Borden Parker Bowne* z roku 1929; česká studie Pavla Kovályho, *Americký personalismus ze šedesátých let*, mi připadá příliš poznamenaná dobou svého vzniku.)

Leč za možná nejvýznamnější této disertační práce považuji příspěvek k záchraně Hartshorna jako teologa v nezmiňované leč některým z nás zjevně personalistické tradici, který se snažil ubránit skluzu do religionistického změlčení teologie, avšak nebyl ochoten využít ani Bartlových, ani Tillichových obranných strategií. Hartshorne, který svádí osamělý zápas o zachování přínosu tradiční teologie v propojení s filosofií dění, si to zaslouhuje. Snad proto, že jsem přesvědčen s Eberhardtem Jünglem, *daß Gottes Sein ist wirklich im Werden*, boží bytí je v božím stávání. A bytí nejen boží.

Toliko chvála, bohatě zasloužená, leč nyní dvě drobné kritické poznámky:

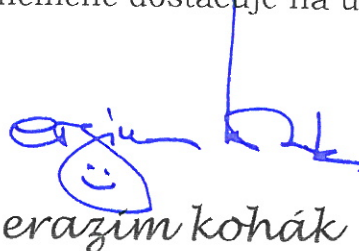
Ač si vážím autorovy úcty k integritě textu, nepovažuji sklon nahrazovat výklad podrobnou parafrází textů. Je to přístup přínosný pro české čtenáře, kteří po léta pramálo zaznamenávali heraklitovskou tradici ve filosofii: parafráze pro ně může nahradit jinak nedostupné texty. Prof. Macek tu předkládá čtenářům stručný leč přesný výtah z textů dnes povětšinou nedostupných. Jeho souhrny jsou přesné, věrné svým předlohám. Např. jeho stručný, přesný souhrn Whiteheadovy filosofie je pro lid studentský zcela nedocenitelný. Jenže tento čtenář se nemůže zcela vyhnout otázce, zda referát, byť přesný a chvályhodný, představuje dostatečnou náhražku za filosofický rozbor a za *filosofický výklad*? Nechtě být souzen, nechci soudit. A konečně, tato práce nabízí čtenáři tolik dosud nedostupného materiálu, že zcela nepochybně představuje dostatečný podklad pro udělení odpovídající akademické hodnosti. K tomu své referáty obohacuje řadou drobných teologických výkladů, které se v ní přímo třpytí (např. zamyšlení o Trpícím Bohu a božím beránku, str. 283, 288.) Leč přes to...

Zadruhé, pokud má jít tato práce do tisku, prospěla by jí pevnější organizace. Současně je to až příliš zjevně soubor různých textů z různých dob. Ač se autor snaží vytvořit zdání soustavného myšlení, čtenář se jen obtížně vyhýbá vědomí, že kniha je retrospektivní soubor několika jednotlivě výborných částí (tak vstupní esej o Whiteheadovi!), leč nepřilíš souvislých částí. Výsledek je nesouvislost a opakování – při vši úctě k Whiteheadovi, potřebuje čtenář opravdu čtyři nezávislé výklady Whiteheadova myšlení? Než dá autor práci do tisku,

prospělo by jí, kdyby si autor rozmyslil, zda chce svůj různorodý materiál skloubit v důsledný argument či předložit výslovně jako soubor, se všemi náležitostmi.

Tedy sečteno a podtrženo:

Kandidát předložil věru úctyhodný soubor výborných materiálů z oboru filosofie a teologie dění. Jeho disertace představuje výjimečně bohatou badatelskou práci. Poskytuje čtenářům široce pojatý výběr souhrnů opomínané a důležité složky filosofického myšlení. V tom smyslu ji považuji za až výjimečně badatelskou disertační práci – a tak trochu i reflexi jeho celoživotní práce. Tato celoživotní práce prof. Petra Macka by bohatě dostačovala na udělení titulu *philosophiae doctor honoris causa* – a její psaná reflexe neméně dostačuje na udělení titulu *philosophiae doctor*.

(prof.) Erazim Kohák (PhD Yale 1958)

V Praze, 11. června 2014